

skega okraja, je bil Ivan Kukovec izvoljen za deželnega poslanca v Gradcu kot zastopnik kmetov v okrajih Ljutomer–Ormož–Gornja Radgona.²² Ponovno je bil izvoljen leta 1878, ko je prepričljivo zmagal proti gornjeradgonskemu kandidatu Nemcu Hempelju²³ in tretjič leta 1884.²⁴ Ivan Kukovec si je pridobil med kmečkim prebivalstvom, katerih zastopnik je bil, popolno zaupanje z nepopustljivo borbo za doseg narodnostnih pravic, za dvig gospodarstva in materialnega stanja kmečkega prebivalstva. Ljutomer se je otrešel nemškega vpliva in se dvignil nad ostale kraje na slovenskem Štajerskem.

V graškem deželnem zboru se je Ivan Kukovec odločno zavzemal za pravice slovenščine v ljudskih in meščanskih šolah. Leta 1876, ko je izšel zakon o novem šolskem učnem načrtu, je zahteval, da vlada zagotovi Slovincem na Štajerskem potrebne učne knjige in šolske pripomočke v slovenskem jeziku. Zahteval je ustanovitev posebne šolske komisije, ki bi skrbelo za izdajo slovenskih učbenikov in spremljala uresničevanje sprejetega zakona o šolstvu, da si tudi Slovenci pridobijo potrebno znanje v materinem jeziku, kar jim do sedaj ni bilo omogočeno v takšni meri, kot so želeli.²⁵

Za izboljšanje gospodarskega stanja in napredka pokrajine ob Muri je zahteval regula-

cijo Mure in zaščito kmečke zemlje pred pogostimi poplavami ter se boril za izgradnjo železnice, ki bi gospodarsko povezala kraje Gornja Radgona – Ljutomer – Ormož,²⁶ kar pa je deželna vlada v Gradcu uresničila šele leta 1890, a le polovično, z izgradnjo železnice do Ljutomera. Kukovec je bil odbornik upravnege sveta proge, ki je imela za gospodarstvo dela murskega polja pomembno vlogo.²⁷

OPOMBE

1. V. Vrbnjak, Prvi slovenski tabor v Ljutomeru, Maribor, 1968, str. 35 — 2. V. Vrbnjak, o.c., str. 33 — 3. Novice 1865, str. 202 — 4. V. Vrbnjak, o.c., str. 46 — 5. Slovenec 1866, št. 38 — 6. Slovenec 1866, št. 23 — 7. Novice 1866, str. 98–90 — 8. V. Vrbnjak, o.c., str. 56 — 9. V. Vrbnjak, o.c., str. 56 — 10. V. Vrbnjak, o.c., str. 56 — 11. Novice 1867, str. 298 — 12. Slovenski gospodar 1868, št. 7, 8 — 13. Slovenski narod 1868, št. 49 — 14. Slovenski gospodar 1868, št. 33 — 15. Slovenski gospodar 1870, št. 32 — 16. Slovenski gospodar 1870, št. 32 — 17. Slovenski gospodar 1870, št. 15 — 18. Domovina 1908, št. 62 — 19. Domovina 1908, št. 62 — 20. Slovenski gospodar 1872, št. 39 — 21. Domovina 1908, št. 62 — 22. Slovenski gospodar 1870, št. 15 — 23. Slovenski gospodar 1878, št. 38 — 24. Slovenski gospodar 1884, št. 38 — 25. Slovenski gospodar 1878, št. 42 — 26. Biografski leksikon, Ljubljana 1931

ORGANIZIRANJE SLOVENSКИH TABOROV V LETIH 1868/69

(Analiza vabil)

STANE GRANDA

Kljub temu, da je bilo o taborskem gibanju že veliko napisanega,¹ pa še vedno ostaja vrsta vprašanj neraziskanih. V veliki meri so vzrok temu pomanjkljivi viri, ali celo njihovo pomanjkanje. Kljub temu pa ne smemo prezreti možnosti, da bodo mlajše in pronicljivejše generacije znale tudi iz obstoječih »iztisniti«² bistveno več. Med vprašanja, ki še vedno niso zadovoljivo pojasnjena, nedvomno sodi tudi organiziranje taborov. Ogromne množice, ki so jih ti privabili, so nedvomno prišle zaradi aktualne problematike. V nadaljevanju ne želim toliko govoriti o propagandi kot o zaupanju ljudi, da bodo predvidene točke resno obravnavane, da bo cela prireditve izzvenela resno, da se tabora »splača«³ udeležiti. Sklicevanje na to, da so se kmetje taborov udeleževali zgolj zaradi svoje nacionalne zavesti ali zaradi tega, ker so bili ti nekaj novega, nepoznanega, pomeni prehajati iz ene skrajnosti v drugo. Izhaja iz pretiranega zaupanja ali pa iz podcenjevanja naših prednikov.

Kot je znano, so slovensko javnost vabili na tabore preko časopisov, letakov in plakatov.² Najboljše in najbolj učinkovito propagandno sredstvo pa je bil nedvomno ljudski glas, ki je raznesel novico po naših mestih, trgih in vaseh in zvalil na te prireditve skoraj 150.000 ljudi. Ideja Zedinjene Slovenije je po dvajsetletnem životarjenju skupaj z drugimi aktualnimi potrebami prevzela velik del Slovencev in določila, kot je ugotovil pokojni Toussaint Hočevar, »skupinsko obnašanje sledečim generacijam«.

Ne glede na vso patetično navlako, ki se rada prilepi na ključne momente nacionalne zgodovine, se moramo strinjati z Vasilijem Melikom, da so shodi zavestno poudarjali »veljavo ljudske volje, ljudske suverenosti«.³ Ta ni prišla do izraza le v večinskem javnem sprejemanju resolucij, ampak že tudi v predhodnem vabljenju na tabore. Ti namreč niso bili ljudem predstavljeni kot zasebna pobuda, ampak kot odsev ljudske volje in potreb, ki in

kakor so jo spoznali ljudje, ki jim je večina zapupala. Zato bomo analizirali vabila na tabore, ne v smislu njihove vsebine, ampak podpisnikov vabil. Omejili se bomo le na tabore v letih 1868 in 1869: ljutomerskega, žalskega, šempaskega, briškega, sevniškega, notranjskega, vižmarskega in ormoškega. Podpisnike bomo skušali prikazati po njihovem številu, vrstnem redu naštevanja, poklicu, izobrazbi in socialnem ter političnem položaju in seveda krajih njihovega bivanja. Doslej sta se tega vprašanja dotaknila predvsem Viktor Vrbnjak in Branko Marušič.⁴ Podpisnike taborskega programa, s katerim so pozivali k udeležbi, so ponekod označevali kot taborski odbor. Vsekakor tega ne smemo zamenjevati s tisto skupino navdušenih in predanih mož, ki so neposredno pripravili posamezne tabore, ki so storili vse potrebno od razglasta preko prijave oblastem do krašenja govorniškega odra in ki so neposredno tabor izpeljali. Med temi so nam običajno znani le glavni pobudniki in organizatorji ter še eventuelno kakšen posameznik, ki je skrbel predvsem za finance, sicer pa so ostali v ozadju in padli v pozabo.

O podpisnikih vabila za prvi slovenski tabor 9. avgusta 1868, je Viktor Vrbnjak zapisal: »Kakor vidimo, je vabilo podpisalo 11 kmetov, 4 posestniki (tržani), 2 člana odvetniškega poklica, 1 duhovnik, 1 zdravnik in 1 trgovec. Bili so po večini vsi iz Ljutomera oziroma okolice, tako da smemo trditi, da so na tabor vabili narodni Ljutomerčani oziroma narodnoprebujeni Muropoljci.«⁵ Žalski tabor, ki je bil približno mesec dni za prvim, kaže že dokaj drugačno podobo. Število podpisnikov je 58. Že na prvi pogled je jasno, da so organizatorji hoteli poudariti, da tu ne gre za nikakršno zborovanje slovenske revščine, ampak gospodarjev te zemlje. Le 9 se jih ne predstavlja kot posestniki na prvem mestu, vendar so med temi 4 trgovci, 1 rudarski lastnik, 1 advokat, 1 zdravnik, 1 župan – državni in deželni poslanec. Zanimivo je, da se je nek zdravnik najprej predstavil kot posestnik, Josip Vošnjak pa zgolj kot posestnik. Za 4 lahko vidimo, da so intelektualci, med podpisniki ni predstavnika duhovščine. Druga značilnost je sklicevanje na opravljanje javnih funkcij. 35 jih namreč poudarja, da so ali župani, občinski svetovalci ali odborniki, člani okrajnega zastopa, celo načelnik, izvrševalci poslanskih funkcij v deželnem (2) oziroma državnem zboru. Za podpisnike iz nekaterih krajev – navajajo se po krajih – je značilno, da so vsi člani občinskega odbora in moremo domnevati, da je obstajala tendenca, da bi se podpisovali občinski odbori. Torej, ne samo posestniki, ampak tudi reprezentanti ljudske volje.

Pri primerjavi podatkov z razprostranjenostjo krajev podpisnikov se je pokazalo, da je bil žalski tabor v resnici tabor Savinjanov, ker je

teh največ med podpisniki. Najsevernejši kraj je Gornji Dolič že blizu Mislinje. Iz Celja, od koder so tudi bili podpisniki, segajo na sever do Frankolovega, na jug pa preko Laškega do sv. Krištofa oziroma Strmce. Opazna je tendenca vključiti tudi Kozjansko, ker je nekaj podpisnikov tudi s tega področja. Tendence, da tabore sklicujejo reprezentanti ljudske volje, je še bolj razvidna iz analize podpisnikov šempaskega tabora, ki je bil 18. oktobra 1868. V primerjavi s številom žalskega jih je več kot pol manj, le 25. Kar 14 se jih predstavlja le kot župan, 1 kot podžupan, 4 so deželni poslanci, 2 sta deželna uradnika, dr. Lavrič je odvetnik, eden je predsednik čitalnice, eden je zgolj posestnik in 1 zgolj duhovnik. Verjetno sem blizu resnice, če trdim, da so se zavestno omejili na župane in poslance, ostale pa so pripisali zaradi neposredne organizacije tabora. Zato število podpisnikov ni skoncentrirano v nobenem kraju, le iz Gorice jih je več, viden je delež Bricev, kakor tudi želja po povezavi s prebivalstvom ob Soči.

Tabor v Brdih, prvi v letu 1869, predstavlja v tem, poudarjeno političnem izboranju podpisnikov vrh v obravnavanem obdobju. V zvezi z njim je treba uvodoma poudariti dva momenta: izpostavljenost tega ozemlja v mednarodnem in po izgubi Beneške Slovenije tudi v nacionalnem smislu. Izbor 37 – poleg njih je navedeno še 1–5 njihovih predstavnikov podpisnikov – je strogo pretehtan.⁶ Ne podpisujejo se kot posestniki itd., ampak kot župani oziroma predstavniki za vseh 6 briških občin, po 1 predstavnik za 9 goriških okrajev, po 2 za dežele Kranjsko, Štajersko in Koroško ter 1 za tržaško okolico. Razen pri Kranjski, kjer so takratni prvaki še vedno bili brez jasne orientacije glede taborov, so vsi ostali dejansko takratni politični voditelji Slovencev. Same Brice so poleg omenjenih 6 županov predstavljali še 3 duhovniki in 12 drugih, med katerimi so tudi učitelji in celo veleposestnik, vendar tudi ti, kot n.pr. dr. Žigon, le Brici.

Sevniški tabor, 2. maja 1869 kot tretji na Štajerskem, po številu in navajanju podpisnikov, ki jih je 60, presega dotedanje. Čeprav je prvi vtis, da ni pri njihovem omenjanju nobene sistematike, pa je vendar odbor impozanten. Med njimi so 4 izobraženci: 2 pravnik, 1 zdravnik in 1 živinozdravnik, 1 učitelj in 1 srenjski uradnik, 2 sta obrtnika in 3 trgovci ter 2 gostilničarja. Županov je 6, 13 jih deluje v občinskih odborih, 11 je njihovih svetovalcev, 8 je okrajnih odbornikov, Lenček je poleg županstva še deželni in državni poslanec. Zanimiva slika se pokaže, če podatke o podpisnikih vnesemo na zemljevid. Če bi upoštevali Brestanico oziroma Rajhenburg kot mejo področja, ki gravitira k Sevnici, je le 25 podpisnikov s tega področja, ostali pa so s krško-brežiškega. Samo iz ožjega brežiškega jih je toliko kot iz Sevnice (11). Čeprav je področje

okolici Sevnice redkeje naseljeno kot brežiško, ter je zato manj primerno, je vseeno delež slednjega nesorazmerno velik. Iz ozadja sili postava dr. Razlaga, advokata iz Brežic, ki je gotovo pripeljal vse 4 izobražence. Preseneča, da je le 5 podpisnikov iz Kranjske. Tako jih ni iz okolice Laškega, zato pa so z vzhodnega Kozjanskega. Eden pa je doma iz Vel. Obreža ob slovensko hrvaški meji.

Ob pogledu na podpisnike Kalškega tabora 9. maja 1869 takoj začutimo Costov duh. Že abecedno naštevanje – mimogrede mu je to kot političnemu prvaku, pa tudi kot tamkajšnjemu deželnemu poslancu omogočilo, da je naveden prav na začetku – kaže na njegov velik smisel za red in sistematiko. Podpisnike je moč ločiti v reprezentativni in ostali del. K prvemu bi poleg omenjenega Coste prišteli goriškega dr. Lavriča, tržaškega Nabergoja, dr. Žigona, kastavskega glavarja Rubešo in druge, pa tudi nekatere domačine, ki so se uveljavili na Reki in v Ljubljani. Iz nje je Costa vključil tudi nekatere svoje politične sodelavce in somišljenike. Pod geslom »Vse za vero, dom in cara« je navedenih 10 duhovnikov, med katerimi so tudi predstavniki širše duhovščine, trije graščaki, 9 trgovcev, trije pravniki, 1 zdravnik, 1 visok in 1 nižji uradnik, 19 se jih je podpisalo kot posestniki, le 5 je županov, ljudje z neagrarnimi poklici so skoraj v večini. Večina »preprostih« podpisnikov je iz širše okolice, kjer se je tabor odvijal, 5 jih je s področja, ki je danes na Hrvaškem. Pri primerjavi z zemljevidom se je pokazala tendenca iskanja navezave z vipavskim oziroma goriškim področjem. Kakšno vlogo je pri tem taboru igral dr. Žigon iz Brd, ni jasno. Opozoril bi le na vest v Slovenskem narodu 15. 7. 1869, da Matija Majer zaradi bolezni ni mogel odgovoriti na vabilo, naj bo član taborskega odpora.

Vižmarski tabor je zbral največ udeležencev in ima največ podpisnikov. Odločilno besedo pri njegovi organizaciji so imeli slovenski konzervativni politiki. Formalno ga je organiziralo društvo za brambo narodnih pravic, ki je imelo za to med podpisniki rezerviranih prvih 10 mest, sledili pa so jim ostali predstavniki okrajev in ljubljanske okolice. Bleiweis in Costa, ki sta stala na čelu tega 102 moža obširnega seznama, sta poskrbela, da jima nihče od takratnih politikov niti na papirju ni konkuriral. Zaman iščemo vodilna imena takratnega slovenskega političnega življenja. Odličnost so kompenzirali s poudarjanjem županstva, članstva v občinskem odboru ali svetovalstva, saj jih od 92 kar 68 omenja eno od teh funkcij. Res so predvsem iz današnje Ljubljane ali njene periferije, najoddaljenejši je kranjski župan. Trudili so se, da bi dobili iz neke občine cel odbor. Rekord je Dol, saj sledi županu 5 odbornikov, 1 svetovalec in 4 posestniki. Teh je v celotnem številu 15. Omeni-

mo naj, da so med ostalimi 2 graščaka in trgovec. Duhovnik je samo 1, za tri poklici niso znani. Kot zanimivost naj dodamo, da je bil eden izmed posestnikov poštar, drugi pa kipar. Bleiweis – Costov krog in društvo Slovenija sta se lahko hvalila, da se je na njenem taboru zbralo največ ljudi, da je bilo največ podpisnikov. Tudi v tem primeru so hoteli dokazati, koliko so sposobni. Med podpisniki je okoli 75% predstavnikov lokalne samouprave. Znanih imen pa ni.

Ormoški tabor, kot zadnji v letu 1869, kaže izrazito štajerski koncept organiziranja taborov. Med 49 podpisniki, ki so naštetih brez določnejšega reda, je 11 izobražencev: 3 pravniki, 4 duhovniki in 4 zdravniki, 1 pisarniški koncipient in 1 podučitelj; 2 sta krojača, 1 je trgovec, vendar jih le 12 živi od neagrarne dejavnosti: 3 zdravniki namreč navajajo, da so posestniki, 1 pravnik je celo veliki posestnik. Skupno 37 jih navaja, da so posestniki, 5 od njih jih navaja kot dodaten zaslužek obrt (knjigovez, trgovec, krčmar, sodar). 25 jih navaja delovanje v političnem življenju: 1 deželni poslanec, 1 predsednik okrajnega zastopa, 12 jih je njegovih članov, 13 je županov, 4 so šolski svetovalci, 1 je občinski odbornik.

Če naredimo primerjavo s podpisniki z leto starejšim ljutomerskim taborom z ozirom na kraje, iz katerih jih oba navajata, vidimo, da je ormoškega podpisal en Ljutomerčan več, Veržejčan je bil isti, iz Iljaševca isti, iz Pristave 1 manj, iz Cezanjevca sta 2 odpadla, 1 je isti, iz Podgrada je isti, iz Cvena isti.

Ne glede na to, da niso obdelani vsi tabori, je možno potegniti določene zaključke. Enotna je bila volja za organiziranje taborov, ni pa bilo navodil, kako jih organizirati. V odboru so morali biti ugledni ljudje, predstave o tem, kaj je ugled, pa zelo različne. Na Štajerskem je posest nedvomno pred javno funkcijo ali izobrazbo, v Brdih je ravno obratno. Nasploh pa so se vsi trudili, da je bil odbor reprezentativen. Zato nam sezname z vabil na tabore dajejo vpogled v družbo pomembnih Slovencev tiste dobe. Očitke, ki so bili nekoč popularni, da gre za bružoazno gibanje, podatki očitno demantirajo. Gre za najsplošnejše ljudsko gibanje, ki ga v večini primerov vodijo reprezentanti ljudske volje, kar je posebej poudarjeno z naštevanjem funkcij. Delež inteligence je razmeroma majhen, duhovščine je sprva malo. Prvemu so vzrok razmere, drugemu pa verjetno politična naravnost organizatorjev prvih taborov. Ne smemo izključiti tudi osebnih simpatij in antipatij, kar bi bilo zlasti pomembno, če bi hoteli na podlagi tistih, ki so na vabilih naštetih, sestavljati seznam »Kdo je kdo«.

OPOMBE

1. Osnovna literatura je zbrana v publikaciji Taborsko gibanje na Slovenskem, Ljubljana 1981, str.

55 — 2. V Narodnem muzeju v Ljubljani je o slovenskih taborih zbrana obširna dokumentacija. Najboljša zbirka plakatov je v zapuščini dr. E. H. Coste, Rokopisni oddelek NUK — 3. Vasilij Melik, Tabori 1868 — 1871 v: Taborsko gibanje na Slovenskem, str. 21 — 4. Viktor Vrbnjak, Prvi slovenski

tabor v Ljutomeru v: Svet med Muro in Dravo, Maribor 1968, str. 382 — 473 (obstajajo tudi separati). Branko Marušič, Primorski tabori (1868—1871). Goriški letnik 1974, str. 51—67 — 5. Viktor Vrbnjak, Prvi slovenski tabor v Ljutomeru, str. 452

VLOGA LJUTOMERSKE ČITALNICE PRI ŠIRJENJU IN UTRJEVANJU NARODNE ZAVESTI

MAKS ROJS

USTANOVITEV ČITALNICE

Z zlomom absolutizma in nastopom ustavnega življenja je politično delovanje pri Slovencih ponovno oživel. Politično in kulturno delovanje Slovencev se je osredotočilo v čitalnicah, ki sta jih od leta 1861 dalje ustanovljali v mestih in trgih narodno-zavedna inteligenca in rastoča buržoazija, ki je bila povsod v čitalniških odborih.

Podobno kot v drugih krajih na Slovenskem, je tudi v Ljutomeru vzknila misel o ustanovitvi čitalnice. Ob tisočletnici Cirila in Metoda, 6. 9. 1863, se je prvič rodila misel, da je treba v Ljutomeru osnovati narodno društvo — čitalnico. Bodoči čitalnici se je že nazdravljalo, a pot do njene ustanovitve je bila še dolga.

Zanimiv je članek Božidarja Raiča v Slovencu (1865, št. 92), v katerem med drugim pravi: »Ljutomer, rodišče slavnega Miklošiča, ni li mogoče, da bi tvoji doktori in drugi razumniki čitavnico izvalili? Le junaško naprej!«

Kljub temu do ustanovitve čitalnice še ni prišlo, kar si lahko razlagamo s tem, da je bilo v samem kraju premalo narodno zavedne inteligence, na drugi strani pa še preveč nemškutarjev.

Zato je razumljivo, da so zavedni slovenski Ljutomerčani začeli resneje misliti na čitalnico šele po izidu Zakona o zborovanjih, ki je izšel 15. 11. 1867 in je dal tudi pravno osnovo za organiziranje taborov.

V maju 1867 je bilo na pobudo Ivana Kukovca osnovano »Narodno pevsko društvo«, iz katerega se je razvila kasnejša ljutomerska čitalnica. To društvo je 18. avgusta 1867 nastopilo z Linhartovo igro »Županova Micka«. Tedaj je misel o čitalnici prodrla med kmečko ljudstvo, ki se je te predstave udeležilo v velikem številu.

Vendar je bil začasni odbor ljutomerske čitalnice osnovan šele 15. decembra 1867. V tem odboru so bili Matija Zemljič, trgovec in zemljiški posestnik, dr. Jakob Ploj, odvetnik,

Ivan Kukovec, odvetniški koncipient in zemljiški posestnik, Ivan Dragotin Huber, knjigovez in hišni posestnik, dr. Valentin Zarnik, odvetniški koncipient.

Odbor je poslal Vabilo (letak, ki ga je sestavil dr. Valentin Zarnik, založila ljutomerska čitalnica, tiskal pa Eger v Ljubljani), s katerim je vabil vse stanovce, zlasti kmečkega, da postanejo člani ljutomerske čitalnice. To vabilo je bilo v celoti priobčeno tudi v Slovenskem Gospodarju (1868, št. 1).

Do otvoritve čitalnice pa je lahko prišlo šele po odobritvi Pravil narodne čitalnice v Ljutomeru — to je po 24. januarju 1868. Sreski urad (Bezirksamt) je dne 11. januarja 1868 poslal pravila (v nemškem in slovenskem jeziku) namestništvu v Gradcu in le-to jih je 24. 1. 1868 potrdilo.

Najvažnejše točke čitalniških pravil so bile: člen 1.

Namen čitalnice je:

- a) čitati časopise in knjige pisane v slovenskih in tudi v drugih jezikih,
- b) razveseljovati se v besedah s pesmimi, igrami, petjem itd.

člen 2.

Družabnik sme biti vsak, kdor je omikan ter ni bil obsojen zaradi hudodelstva ali sramotnega pregreška

člen 3.

Družabniki so:

- a) domači, to je kateri v Ljutomeru,
- b) zunanji, to je kateri v avstrijskem cesarstvu prebivajo

člen 7.

Družabniki imajo te pravice:

- a) da čitajo časopise in knjige, ktere društvo napravi, ter da obiskujejo vsakovrstne veselice, besede, igre, plese i.t.d.
- b) da po določenem redu dobivajo časopise in knjige za domače čitanje
- c) da želje, nasvete in pritožbe v posebnem za to vedno odprtem knjižnici naznanjajo
- č) da smejo tudi nečlane v čitalnico vpeljati. Vsak vpeljeni gost se ima enemu odborniku izkazati, ter za tem svoje ime in stan v poseb-